

ПІДХОДИ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ У ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Досліджено наукові підходи до праворозуміння представниками українських діаспор у різних державах світу. Встановлено найвідоміших українських юристів-теоретиків, з'ясовано, які саме позиції превалюють серед них та які характерні риси притаманні їхнім типам праворозуміння. Використано ряд загальнофілософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів. Застосовано діалектичний метод, що дало змогу повно і всебічно розкрити підходи вчених щодо праворозуміння. За допомогою історико-порівняльного методу зіставлено ідеї вчених з іншими науковцями з метою виділення в них певних особливостей у поглядах на право, а завдяки методу аналізу і синтезу опрацьовано першоджерела, наукові статті та архівні матеріали. Розкрито погляди на праворозуміння відомого вченого-правознавця в галузі теорії, філософії та конституційного права С.С. Дністрянського, у яких превалював соціологічний підхід та ідеї природного права. Особливості наукових поглядів Ф.В. Тарановського є поєднання позицій щодо визнання позитивного права та його взаємодія із фактичним звичаєвим правом, правом народу, суспільства, яке, хоча і є неофіційним, проте відіграє важливу роль у врегулюванні суспільних відносин. М.М. Ковалевський розглядає право як продукт історичного розвитку суспільства і відстоює ідею тісної залежності між існуючим правом і тим чи іншим економічним, політичним та релігійно-етичним устроєм життя. О.О. Ейхельман визнавав позитивізм у праві, однак передбачав, що існування такої соціально-важливої категорії зумовлене не волею держави, а безпосереднім намаганням народу до самоорганізації та встановлення порядку. Зауважено, що виникнення права і встановлення його державою має неодмінно здійснюватися за рахунок контролю з боку відповідних суспільних інституцій. Наукові погляди К.А. Левицького мали позитивістсько-соціальний характер. Він вважав, що право виникає від держави, її владних органів, які, у свою чергу, обираються народом. У поглядах зазначених науковців простежено елементи соціологічного і позитивістського підходу та ідей природного права.

Ключові слова: право, С.С. Дністрянський, Ф.В. Тарановський, М.М. Ковалевський, О.О. Ейхельман, К.А. Левицький.

ВСТУП. Теоретичний аналіз права як найвищої соціальної цінності завжди залишається актуальним, оскільки з часом висувуються все нові обґрунтовані наукові позиції, які заслуговують уваги та мають бути неодмінно досліджені, з метою синтезу правових думок та впровадження інноваційних підходів до розуміння такого важливого суспільного явища, як "право". Праворозуміння є важливою інтелектуальною діяльністю будь-якого юриста-науковця. Сучасна юриспруденція містить широкий перелік поглядів і позицій щодо розуміння права, які можна класифікувати залежно від різноманітних критеріїв. Право є абстрактною категорією, і саме тому цей факт обумовлює плюралізм думок щодо виникнення права та його розвитку, а також співвідношення останнього з іншими суспільними інституціями.

В умовах лібералізації суспільних відносин і активізації євроінтеграційних процесів важливим є перегляд основних наукових поглядів відомих українських правознавців. Певні історичні події стали передумовою для еміграції основної частини наукового потенціалу українських земель. Революційні події початку ХХ ст., встановлення влади більшовиків, запровадження тоталітарного режиму – все це зумовлювало переїзд українських юристів до зарубіжних країн задля розвитку юриспруденції як науки. Варто зазначити, що роль вчених-юристів українських діаспор не достатньо досліджена. Кількість наукових праць, які стосуються цієї проблематики обмежена. Серед них можна виділити праці А.Ф. Ковалю [1], О.М. Мироненка [2], О.В. Костири [4], Я. Турчина [10], В. Регульського [12] та інших, які досліджували окремі аспекти державно-правових явищ. Однак вони не дають цілісної картини саме щодо праворозуміння науковцями, тому поглиблене дослідження зазначеної проблематики очевидне.

Формулювання мети та об'єкта дослідження. Об'єктом дослідження є наукова спадщина представни-

ків українських діаспор вчених-юристів у різних державах світу, їхні праці в галузі теорії права. Метою статті є дослідження наукових підходів щодо праворозуміння в працях науковців, представників українських діаспор. У дослідженні буде встановлено найвідоміших українських юристів-теоретиків та з'ясовано, які характерні риси притаманні їхнім типам праворозуміння.

Методологія дослідження. Під час дослідження використано ряд загальнофілософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів. Застосування діалектичного методу дало змогу повно і всебічно розкрити підходи вчених щодо праворозуміння. За допомогою історико-порівняльного методу зіставлялись ідеї вчених з іншими науковцями з метою виділення в них певних особливостей у поглядах на право. Метод аналізу і синтезу особливо проявився в опрацюванні першоджерел, наукових статей та архівних матеріалів.

Основні результати. Українська юридична наука представлена багатьма відомими вченими-юристами, які працювали в Київському, Харківському та Одеському університетах. Унаслідок різних причин частина з них вимушена була емігрувати в інші країни, що не могло не вплинути на їхні теоретико-правові погляди. Одним із них був видатний вчений-правознавець С.С. Дністрянський. Він відомий багатьма науковими працями в галузях правничої теорії, філософії права, у сфері конституційного права та інших наук.

А.Ф. Коваль, досліджуючи наукові погляди С.С. Дністрянського, зазначає, що він одним із перших у юриспруденції запропонував соціологічно-правовий підхід до розуміння понять "право", "державна", "народ". Юриспруденцію С.С. Дністрянський розуміє як найважливішу серед усіх суспільних наук, оскільки вона досліджує й розробляє регулятивні закони для співіснування людей та різних форм їх організації у суспільстві. Особливу увагу він звертає на взаємозв'язки різних наук між собою. Че-

рез відкритість та взаємозв'язок знань юриспруденції з іншими суспільними та природничими науками вчений обґрунтовує появу таких нових наук, як філософія права, соціологія права, судова медицина та ряд інших. Підхід С.С. Дністрянського до розуміння науки та її структури дозволив йому передбачити подальший процес розвитку науки в цілому та правознавства зокрема.

Первинні норми суспільного життя, на думку С.С. Дністрянського, мали релігійно-етичний характер. Лише після них з'являються норми економічного та правового характеру. Різниця між нормами релігійно-етичного та правового характеру полягає в способі забезпечення цих норм, перших – лише через переконання, других – через примус. Саме потреби людей у межах різних форм організації суспільства зумовлюють згодом появу прав людини [1, с. 5, 11]. Науковець є одним із найяскравіших представників соціологічного типу праворозуміння, який передбачає виникнення та становлення права безпосередньо із суспільних відносин. Суспільство розвивається та вимагає відповідних регуляторних дій. На думку С.С. Дністрянського саме люди, кожний член соціуму здійснює вплив на право та його розвиток. Як передумови для виникнення права автор вважає релігійні та морально-етичні постулати.

С.С. Дністрянський, розвинувши теорію звичаєвого права, на її основі обґрунтував концепцію соціальних зв'язків. Вони, на думку вченого, пов'язані із задоволенням економічних потреб людей та історично розвиваються від таких простих форм, як родина, рід, плем'я, до складних – народу і держави. Успішність функціонування соціальних зв'язків залежить від якості, соціального характеру норм та природних засад, які діють у тому чи іншому суспільстві. Він доводив первинність права щодо політики, вважав, що політика держави утворюється на основі вже існуючих правових норм суспільного життя. С.С. Дністрянський зазначав: "Право виникає з соціально-етичних правил, які утворюються серед суспільних зв'язків. І немає різниці, чи цей зв'язок має державне значення, чи ні, бо кожен з них має свої етичні норми, своє право" [2, с. 381]. В основу сутності погляду науковця покладено ідею превалювання негативного права людей, тобто існування правових норм поза межами ідеї держави, становлення й розвитку державно-владних інституцій тощо. Отже, можна зробити висновок про те, що С.С. Дністрянський є і прихильником природного права.

На С.С. Дністрянського, як на сформованого представника соціологічної школи права, визначальний вплив справили ідеї Ф. Тенніса, Г. Еллінека, Б. Штайнбаха, В. Вундта, Р. Штамлера, Є. Ерліха. Діапазон наукових досліджень С.С. Дністрянського був надзвичайно широким: методологічні проблеми теорії держави і права; питання тогочасної практики цивільного права і законодавства, теорії і практики конституціоналізму; ідеї, пов'язані з українським національним державотворенням; розвиток історії української правової культури, звичаєвого права тощо. Ідеї С.С. Дністрянського щодо безумовного верховенства права над політикою, фундаментальних засад демократизму, новітнього класичного конституціоналізму, парламентаризму і республіканізму, права націй на самовизначення, утвердження культури як основи суспільного розвитку, "наукової конструкції соціалістичної держави" лише на ґрунті поміркованих правових реформ відіграли важливу роль у процесах становлення доктрини конституційного контролю [2, с. 382]. Науковець зазнав значного впливу від вчених, які розвивали свої наукові напрацювання в га-

лузі державотворення, соціології та безперечно права. Природно-правові погляди С.С. Дністрянського зумовлювали встановлення відповідних напрямів у науковому розвитку правознавця, зокрема дослідження конституційних засад, розгляд наукових робіт у сфері становлення та розвитку державності й соціуму тощо.

С.С. Дністрянський сформулював національно-державницьку концепцію, провідною ідеєю якої є право кожної нації на автономію та державну незалежність. Він доводив, що кожна нація має право на самовизначення на її етнічній території. В основу своєї концепції вчений поклав розроблену ним теорію суспільних зв'язків. Суспільні зв'язки він поділяв на органічні, суб'єктами яких є сім'я, рід, плем'я, народ, держава, та організаційні, носіями яких виступають класи, партії, товариства, церква [3, с. 123]. Суспільні відносини, що перебувають на різних рівнях, які окреслені науковцем, характеризують виникнення відповідних галузей права, наприклад таких, як сімейне право, державне чи конституційне право тощо. Кожний народ характеризується певними рисами його становлення та розвитку, а також визначається особливими факторами впливу на його еволюціонування. У сукупності ці умови й визначають право кожного окремого народу, яке різниться за своєю сутністю. Очевидним прикладом такого трактування права є сформовані правові сім'ї у різних частинах світу, наприклад, романо-германська, англо-саксонська, мусульманська тощо.

Праворозуміння С.С. Дністрянського відобразилося в підготовлених ним конституційних проектах "Устрій Галицької Держави". Перший проект тимчасових основних законів, виготовлений у віденському парламенті професором С.С. Дністрянським 1918 р. для втілення у життя Галицької Держави" та Конституції ЗУНР (1920). За нею передбачалося об'єднання ЗУНР з Великою Україною на основі права народів на самовизначення. Ці проекти стали втіленням передової політико-правової української думки періоду боротьби за національну державність. У них вчений органічно поєднав глибинні традиції українського народу й основні демократичні досягнення європейського конституціоналізму [2, с. 383]. Науковець безпосередньо здійснював ще й практичну діяльність, яка віддзеркалювала його соціологічні погляди на право й державу. Визначаючи право як результат розвитку нації, С.С. Дністрянський запроваджував заходи щодо забезпечення української нації відповідними правами і свободами.

Отже, розглянувши теоретичні погляди С.С. Дністрянського на право, а також здійснювані ним заходи практичного характеру, доходимо висновку про превалювання у вченого соціологічного підходу та ідей природного права до визначення такої соціальної категорії, як "право". Народ, його становлення та розвиток безумовно обумовлюють виникнення права й забезпечення врегулювання інтересів і потреб суспільства.

Наступним науковцем, який також продовжив свою наукову діяльність поза межами України, був Ф.В. Тарановський. Він повсюдно виступав проти одностороннього догматичного, позитивного підходу до права; висував тезу, відповідно до якої для правильного наукового пізнання правових явищ необхідним є вивчення, використовуючи термінологію Л.Й. Петражицького, як офіційного, так і неофіційного права [4, с. 363]. Ф.В. Тарановський також характеризувався нівелюванням позитивістського розуміння права та передбачав виникнення права не виключно з наказів органів державної влади, але й від звичаїв, суспільства тощо. Автор зазнавав

впливу з боку Л.Петражицького, ідею якого він імплементаував у власне праворозуміння.

Для Л.І. Петражицького офіційне право – це право, формально визнане державною владою, а неофіційне право – право, формально державою не визнане. До офіційного права науковець відносив закони, а також усі інші види позитивного права, визнані законом і чинні в межах, встановлених законом. До неофіційного права – усі, окрім закону, види позитивного права у своїй дії поза межами, зазначеними для них законом. Сферою застосування неофіційного права є безперечний (позасудовий) і приватний (поза державним впливом) правовий обіг. Неважко помітити, що теоретичне обґрунтування і визначення складу неофіційного права дається Л.І. Петражицьким щодо його психологічного вчення про право. Не визнаючи індивідуалістської концепції Л.І. Петражицького, Ф.В. Тарановський вважає неофіційним правом не всю сукупність суб'єктивних правових переживань у психіці індивіда, як у Л.І. Петражицького, не факти суб'єктивної правосвідомості та їхньої проєкції, а юридичні норми об'єктивного значення. Ф.В. Тарановський звертає увагу ще на один із важливих моментів. Як він вважає, в області офіційного права є відомі неофіційні елементи, інакше кажучи, іноді в цю сферу проникають деякі правові норми, що складаються не тільки окрім законодавчого веління, але й окрім законодавчого визнання, наприклад, різноманітні юридичні звичаї, які виникають у сфері державного права і діють там нарівні із загальними, і навіть, основними законами [4, с. 364]. Ф.В. Тарановський розмежовував право на позитивне та природне (офіційне та неофіційне), не відкидаючи можливість їхнього впливу одне на одне, а також взаємодію. По суті, можна констатувати комплексний підхід до розуміння права як абстрактної категорії, оскільки автор визнає існування як права, що встановлюється державою, так і права, яке існує незалежно від нього.

На думку Ф.В. Тарановського, "тільки сукупне вивчення обох областей права може привести до реального пізнання правової дійсності. Для суто реального пізнання необхідно мати на увазі, що офіційне право, незважаючи на весь престиж формального панування закону, діє фактично не цілком та не безумовно. Тому недостатньо знати офіційне право, необхідно ще досліджувати, наскільки воно насправді застосовується у житті. Засада верховенства закону встановлює презумпцію, відповідно до якої офіційне право обіймає усе позитивне право, що діє у даному суспільному союзі, в даній державі. Дійсність не виправдує цієї презумпції. Сучасні юристи усвідомлюють те, що офіційне право збігається із цілком об'єктивним правом тільки приблизно. Лишаються при цьому деякі порожні місця, які займає саме неофіційне право" [5, с. 496]. Ф.В. Тарановський як представник соціологічного позитивізму визнає і навіть встановлює за обов'язкове існування поряд із позитивними нормами ще й фактично норми природного права, які доповнюють та інколи навіть стають пріоритетними при здійсненні регулювання суспільних відносин у державі.

Особливістю наукових поглядів Ф.В. Тарановського є поєднання позицій щодо визнання позитивного права та його взаємодія із фактичним звичаєвим правом, правом народу, суспільства, яке, хоча й є неофіційним, проте відіграє важливу роль у врегулюванні суспільних відносин.

Відомим правознавцем, який емігрував з українських земель, був М.М. Ковалевський. Цей вчений характеризувався історично-детермінуючими поглядами, на

право зокрема. С.І. Максимов вказував на те, що в розвитку соціологічного напрямку теорії права помітну роль відіграв М.М. Ковалевський (1851–1916). У центрі його уваги були питання суспільного життя, пов'язані з походженням соціальних інститутів: батьківщини, власності, держави, права, моралі, релігії. У своїй методології досліджень вчений широко застосовував історико-порівняльний метод, поєднував вивчення права з аналізом його взаємозв'язку з установами державної влади, суспільним життям [6, с. 187]. Незважаючи на певні соціологічні позиції науковця, останній все ж таки представляв позитивістські настрої у визначенні права як соціальної категорії та необхідного елемента будь-якого суспільства. Важливим у наукових поглядах М.М. Ковалевського є ототожнення виникнення та становлення права з історичними періодами розвитку суспільства в цілому.

М.М. Ковалевський розглядав право як продукт історичного розвитку суспільства і відстоював ідею тісної залежності між існуючим правом і тим чи іншим економічним, політичним та релігійно-етичним устроєм життя. Вчений пов'язував поняття права з началом людської солідарності, яка завжди властива людському суспільству. Право, за М.М. Ковалевським, це – "норми, що ставлять за мету підтримку і розвиток солідарності", яка "запроваджується в життя організованою силою суспільства – державою" і володіють примусовою силою. Воно виникає раніше держави і незалежно від неї. Воно "відкриває суспільству можливість самозбереження за ценою менших жертв і держава, повстаючи проти права, вживала б таким чином заходів проти власного існування". Вчений вважав особисті права незалежними від держави, яка їх не може скасувати, "адже визнання їх є... вимогою суспільної солідарності". Політичне майбутнє людства, стверджував М.М. Ковалевський, залежить від вирішення двох завдань: встановлення справедливості та її поєднання зі свободою особистості. Він був прихильником глибоких реформ, які ведуть до утвердження громадянського суспільства [6, с. 188]. М.М. Ковалевський, детермінуючи залежність права від держави, передбачав, що передумовою його виникнення є воля та потреба суспільства й останнє здійснює безпосередній вплив на державу через право так само, як і держава на суспільство. Окрім того, науковець обґрунтував виникнення та існування права залежно від певних подій в історії, яким властивий різноманітний характер.

Таким чином, розглянувши наукові погляди М.М. Ковалевського, можна констатувати, що правознавець передбачав виникнення права, обумовленого відповідними подіями в історії, і враховував, що останнє безпосередньо впроваджується в суспільне життя шляхом втілення відповідних заходів державою на благо людей.

Відомим українським науковцем-юристом, який перебував в еміграції й представляв українську діаспору в зарубіжних країнах був також О.О. Ейхельман. Аналізуючи науковий внесок вченого в галузі міжнародного права, слід зазначити, що, незважаючи на те, що основна частина його наукових робіт присвячена різноманітним аспектам права війни, автор розглядав загальні проблеми міжнародного права та генезис останнього. Незважаючи на суворі позитивістські погляди науковця, він наголошував на необхідності дослідження міжнародного права в контексті його застосування кожною конкретною країною. Як позитивіст науковець виступав проти перебільшення юридичного значення загального міжнародного права і критикує недостатню увагу міжнародно-правової науки до юридичного аналізу партику-

лярних норм [7, с. 5]. Як можна побачити, О.О. Ейхельман також представляв позитивістську школу праворозуміння, досліджуючи вплив норм міжнародного права на норми національного та превалювання однієї системи права над іншою. Він все ж таки виступав за національне право та його перевагу над міжнародним, оскільки саме національне право надає змогу державі ефективно впливати на суспільство.

Вчений оригінально висвітлює взаємозв'язок між правом і державою: право є необхідним для функціонування держави, але, у свою чергу, держава виконує функцію захисту права. На його думку, держава є первинною щодо права і в дуумвраті "держава–нація" віддавав перевагу державі: "Держава для громадян, для їх користі" [8, с. 29]. Звідси виходять позитивістські настрої науковця, які, однак, передбачають, що виникнення і становлення права зумовлене потребою суспільства й направлено на задоволення інтересів останнього. Правове функціонування державної влади ґрунтується не на формальних документах, а на етичному характері влади, на розумінні того, підкреслює О.О. Ейхельман, що державна влада раціонально і відповідально виконує свої державні обов'язки на користь розвитку суспільства. "Держава, – констатує дослідник, – у сучасному її вигляді є дійсно юридично найвища суспільна організація, ... вона має найвищу владу на території" [8, с. 19]. Влада в державі повинна мати публічно-правовий характер, як "...виключно офіційна інституція, яка вимагає певного виконання від всіх чиновників влади службових обов'язків" [8, с. 29]. Тобто наукові позиції щодо визначення права характеризуються поєднанням позитивістського спрямування й соціального, оскільки право, що встановлюється державою, напрямлене на суспільство, воно існує завдяки останньому та діє на його користь.

Формування правової держави вимагає послідовного впровадження в практику державного урядування деяких важливих принципів. Однією із основних ознак правової держави, констатує О.О. Ейхельман, є наявність ефективних форм контролю за дотриманням законів та інших нормативно-юридичних актів. У системі державної організації мають передбачатися і реалізовуватися механізми взаємної відповідальності держави та особи, правової відповідальності офіційних осіб за дії, які вони чинять від імені держави. Як громадяни, так і представники державної влади, повинні керуватися і підпорядковуватися нормам права. Умовою такого контролю є створення системи державного урядування на засадах поділу влади. У проєкті Конституції УНР науковець пропонує поділ влади не на три класичні, а на п'ять гілок: 1) верховна, установча; 2) законодавча; 3) виконавча; 4) судова; 5) контрольна. Чільне місце в організації системи влади він відводить народу, адже головною засадою його проєкту є реалізація народного суверенітету, що передбачає широке впровадження інституту референдуму. На думку О.О. Ейхельмана, основною засадою будівництва національної самостійної держави є реалізація демократично-республіканського принципу, зміст якого полягає в можливості народу "брати участь у вирішенні і виконанні громадських і політичних справ та праці в державі" [9, с. 12]. Проєкт ґрунтується на актуальному та прогресивному гаслі автора: "Держава для народу. Народ – початок фундаменту. Держава – завершення цього" [10, с. 25]. Із наведених положень, можна констатувати націонал-соціалістичні інтереси науковця, які характеризуються вирішальним

значенням народу і права, яке фактично виходить із потреб останнього та впроваджується державою, з метою належного впорядкування суспільних відносин. Окрім того, важливим є те, що науковець визнає за доцільне існування відповідного контролю за фактичною владою суверена-держави з метою недопущення зловживань встановленим правом. Учений нівелює радикальні позитивістські погляди, які передбачають, що будь-який наказ, виданий державою, є правом. Насамперед право, встановлюване державою, має виходити з інтересів та потреб нації.

Отже, окреслюючи особливості наукових позицій О.О. Ейхельмана, слід зазначити, що науковець визнавав позитивізм у праві, однак передбачав, що існування такої соціально-важливої категорії зумовлене не волею держави, а безпосереднім намаганням народу до самоорганізації та встановлення порядку. Також він вважав, що виникнення права й встановлення його державою має неодмінно здійснюватися за рахунок контролю з боку відповідних суспільних інституцій.

Варто також зазначити, що до українських науковців-правознавців, які емігрували з України, належав і К.А. Левицький. Розглядаючи перший етап політико-правової діяльності К. Левицького, слід зазначити, що саме в цей час він формується як політик, який приєднується до консервативного табору в суспільно-політичному русі у Галичині. Можемо погодитися з думкою дослідника цього політичного руху С. Гелеєм, котрий вважає, що "галицький консерватизм був не стільки свідомо обдуманною філософією, скільки способом мислення" [11, с. 103]. Діяльність науковця у сфері політики була проявом його наукових позицій щодо права. Консервативні погляди, якими характеризувався К.А. Левицький, передбачали, що закон є найвищим суспільним явищем, якого необхідно дотримуватися.

В. Регульський зазначає, що основна суть галицького консерватизму "полягала у відданості правовим парламентарським методам політичної боротьби, тверезій поміркованості та інстинктивній повазі до законної влади". Саме з огляду на це і потрібно оцінювати правову думку К.А. Левицького за вказаний історичний період. У цей час К.А. Левицький долучається до розробки засад основних галузей права, причому інтереси його пов'язуються як з цивільним, так і з фінансовим та міжнародним правом, проблемами місцевого самоврядування. У своїх роботах, котрі публікуються у виданнях товариства "Просвіта" та Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка, він активно коментує засади пануючого в австрійсько-угорській державі права, оцінює його з погляду захисту інтересів українського населення західноукраїнських земель [12, с. 61-62]. Соціальне спрямування поглядів К.А. Левицького характеризувалися повагою до української нації і визнанням права його найвищою соціальною цінністю. Закон має бути напрямлений на забезпечення прав і свобод суспільства, а також задоволення потреб та інтересів останнього.

В одній із робіт "Наша свобода або які ми маємо права" К.А. Левицький каже про потребу конституції для суспільства, аналізує конституції Австрії та Австро-Угорщини 1848, 1861 та 1867 років. Він намагається віднайти в конституційному праві тогочасної Австро-Угорщини ті засади, котрі б забезпечували права простого українського громадянина. Особливу увагу звертає К.А. Левицький на необхідність свідомого ставлення народу до вибору своїх представників у парламент,

оскільки "від послів залежить всяке право, більші або менші податки і дачки, лад і порядок всюди, пошанування віри і народності та піднесення честі цілого народу". Свою роботу він закінчує словами, які свідчать про практичну значимість його творчого правового доробку для справи національного освідомлення: "Коли ми самі будемо в силі заступити наші права, нашу честь народу, тоді і в наше віконце засвітить зірка лучшої долі" [13, с. 24–26]. Отже, знову ж таки, можна спостерігати позитивістсько-соціальний характер наукових позицій К.А. Левицького, який вважав, що право виникає від держави, її владних органів, які, у свою чергу, обираються народом, що має пильно розглядати відповідних кандидатів на державно-владні посади, оскільки вони будуть забезпечувати становлення права в державі.

В. Регульський вказує на К.А. Левицького насамперед як на теоретика права, який розробляв важливі проблеми правничої науки. Це був правник-універсал, котрий фахово розбирався в важливих проблемах розвитку основних галузей права. Він постійно звертав свої теоретичні висновки в напрямі українського народу, у служінні якому бачив сенс свого життя. Він зумів реалізувати себе як активний політик, причому такий, котрий здобув чимало у своїй політичній кар'єрі, у першу чергу, визнання свого народу. К.А. Левицького, безумовно, можна назвати титаном політико-правової думки західноукраїнського суспільства. На тлі інших політичних діячів тої епохи – часів ЗУНР та визвольних змагань початку 20-х років – К.А. Левицький постає значною величиною, котра уособлює собою найкращі традиції української політико-правової думки ХІХ–ХХ ст., спрямованої на досягнення та закріплення і розвиток української державницької ідеї [12, с. 64]. Концепція права держави К.А. Левицького обумовлює причину існування даного соціального явища з необхідністю становлення нації, народу України. Український народ, за науковцем, є основним джерелом права, яке встановлюється за допомогою державних органів влади, що безпосередньо обираються людьми.

Таким чином, урахувавши наведені положення, особливості наукових позицій К.А. Левицького є те, що він вбачав причиною існування права волю народу, який опосередковано через державно-владні інституції реалізує своє бажання самоутвердитись як нація, як народ.

ВИСНОВКИ. Підбиваючи підсумок даного дослідження, важливо зазначити, що українські правознавці, що представляли собою українську діаспору за кордоном, характеризувались в основному патріотичними та націоналістичними поглядами, що можна пояснити їхнім розривом з батьківщиною. У цілому в поглядах науковців простежуються елементи соціологічного і позитивістського підходу та ідеї природного права. Багато питань, викладених у їхніх працях, залишаються актуальними і в наш час, даючи поштовх для нових наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Коваль А.Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів : Нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. С. 5–11.
2. Мироненко О.М., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. К. : Академія, 2010. С. 381–382.

3. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2010. С. 123.

4. Костиря О.В. Ф.В. Тарановський як прихильник багатостороннього підходу до пізнання права // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / за ред. С.В. Ківалова, Л.І. Кормича, М.А. Польового. Одеса : ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем., 2009. Вип. 37. С. 363–364.

5. Тарановський Ф.В. Енциклопедія права. 3-е изд. СПб. : Лань, 2001. 496 с.

6. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. Г.Г. Демиденка, О.В. Петришина. Х. : Право, 2009. С. 187–188.

7. Эйхельман О. Хрестоматія русского международного права. Ч. 1. К., 1887. XVI. С. 5.

8. Эйхельман О. Енциклопедія права. Курс читання проф. О. Эйхельмана на I семестрі економічно-кооперативного відділу Української Господарської академії в ЧСР. Подєбрати, 1923. С. 29.

9. Эйхельман О. Проект Конституції – основних державних законів Української Народної Республіки. Київ–Тарнів, 1921. С. 12–19.

10. Турчин Я. Ідея правової держави в науково-теоретичній спадщині Отто Эйхельмана // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 20. С. 25.

11. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України ХІХ ст. Львів, 1996. С. 103.

12. Регульський В. Правнича думка у творчій спадщині та діяльності Костя Левицького // Етнічна історія народів Європи, 2001. Вип. 11. С. 61–62, 64.

13. Левицький К. Наша свобода або які ми маємо права. Львів, 1888. С. 24–26.

References

1. Koval, A. F. (2005) Pohliady Stanislava Dnistrianskoho na pravo ta derzhavu (zahalnoteoretychni aspekty) [Views of Stanislav Dnistriynsky on law and the state (general theoretical aspects)] [avtoref. dys. kand. juryd. nauk]. Lviv. Nats. un-t im. I. Franka [Ivan Franko National University of Lviv]. Lviv (in Ukrainian).

2. Myronenko, O. M. (2010) Istoriia vchen pro derzhavu i pravo: navchalnyi posibnyk [History of doctrines about the state and law: study guide]. K. : Akademiia. (in Ukrainian).

3. Shliakhtun, P. P. (2010) Politolohiia: istoriia ta teoriia. Pidruchnyk [Political science: history and theory. Textbook]. K. : Tsentri uchbovoi literatury (in Ukrainian).

4. Kostyria, O.V. (2009) F.V. Taranovskiy yak prykhylnyk bahatostoronnoho pidkhodu do piznannia prava [F.V. Taranovsky as a supporter of a multifaceted approach to the knowledge of law] Aktualni problemy polityky [Actual problems of politics]. (37), 363–364 (in Ukrainian).

5. Taranovskiy, F. V. (2001) Entsyklopedyia prava [Encyclopedia of Law]. SPb.: Yzd-vo "Lan" (in Russian).

6. Demydenko, H.H. (2009) Istoriia vchen pro derzhavu i pravo : pidruchnyk [History of teachings about the state and law: textbook]. Kh. : Pravo (in Ukrainian).

7. Eikhelman, O. (1887) Khrestomatyia russkoho mezhdunarodnogo prava. Ch. 1 [Anthology of Russian international law. Part 1]. K. : [b.v.]. KhVI (in Russian).

8. Eikhelman, O. (1923) Entsyklopediia prava. Kurs chytannia prof. O. Eikhelmana na I semestri ekonomichno-kooperatyvnoho viddilu Ukrainkoi Hospodarskoi akademii v ChSR [Encyclopedia of Law. Reading course of Prof. O. Eichelman at the 1st semester of the economic and cooperative department of the Ukrainian Academy of Economics in the Czech Republic]. Podiebraty (in Ukrainian).

9. Eikhelman, O. (1921) Proekt Konstytutsii – osnovnykh derzhavnykh zakoniv Ukrainkoi Narodnoi Respubliki [Draft Constitution – the main state laws of the Ukrainian People's Republic]. Kyiv–Tarniv (in Ukrainian).

10. Turchyn, Ya. (2008) Ideia pravovoi derzhavy v naukovo-teoretychnii spadshchyni Otto Eikhelmana [The idea of a legal state in the scientific and theoretical heritage of Otto Eichelman]. Ukrainka natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku [Ukrainian national idea: realities and prospects of development]. (20), 23–25 (in Ukrainian).

11. Helei, S. (1996) Konservatyvna techiia v suspilno-politychnii dumtsi Ukrainy KhIkh st [The conservative current in the social and political thought of Ukraine in the 19th century]. Lviv. (in Ukrainian).

12. Rehul'skiy, V. (2001) Pravnycha dumka u tvorchii spadshchyni ta diialnosti Kostia Levytskoho [Legal opinion in the creative heritage and activities of Kostya Levytskyi]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy [Ethnic history of the peoples of Europe]. (11), 61–64 (in Ukrainian).

13. Levytskyi, K. (1888) Nasha svoboda або yaki my maiemo prava [Our freedom or what rights we have]. Lviv (in Ukrainian).

Received: 13.10.22

Revised 1st: 21.10.22

Revised 2nd: 23.10.22

Accepted: 31.10.22

A. Kovalchuk, PhD (Law), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

APPROACHES TO UNDERSTANDING LAW IN THE WORKS OF UKRAINIAN DIASPORA REPRESENTATIVES

The purpose of this article is to analyze scientific approaches to legal understanding by representatives of the Ukrainian diaspora in different countries of the world. The research identified the most famous Ukrainian lawyers-theoreticians, clarified which positions prevail among them and which characteristic features are inherent in their types of law understanding. In the article the author used a number of general philosophical, general scientific and specifically scientific methods. The use of the dialectical method made it possible to fully and comprehensively reveal the approaches of scientists to understanding law. With the help of historical-comparative method, the ideas of scientists were compared with other scientists in order to highlight certain features in their views on law. The method of analysis and synthesis was manifested in the processing of primary sources, scientific articles and archival materials. In the article the views on the law understanding of the well-known law scientist in the field of theory, philosophy and constitutional law S.S. Dnistrianskyi are revealed. His views on law were dominated by the sociological approach and the ideas of natural law. The peculiarity of the scientific views of F.V. Taranovsky is the combination of positions on the recognition of positive law and its interaction with actual customary law, the nation law, society law, which, although unofficially, but nevertheless plays an important role in the regulation of social relations. M.M. Kovalevskyi considered law as a product of the historical development of society and advocated the idea of close dependence between existing law and one or another economic, political, and religious-ethical system of life. O.O. Eichelman recognized positivism in law, but assumed that the existence of this socially important category was determined not by the will of the state, but by the direct efforts of the nation to self-organize and establish order. Also, the author believed that the emergence of law and its establishment by the state must necessarily be carried out at the expense of control by the relevant social institutions. K.A. Levitskyi's scientific views were positivistic and social in nature. He believed that law arises from the state, its authorities, which, in turn, are elected by the people. Elements of the sociological and positivist approach and ideas of natural law are traced in the views of these scientists.

Keywords: law, S. S. Dnistrianskyi, F. V. Taranovskyi, M. M. Kovalevskyi, O. O. Eichelman, K. A. Levitskyi.